

МЕТАЛІНГВІСТИЧНІ ЗДІБНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Dotsevych T.I. Metalinguistic abilities of the teacher of higher school / T.I. Dotsevych // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 151–160.

Т.І. Доцевич. Металінгвістичні здібності викладача вищої школи. Металінгвістичні здібності викладача вишу можуть розглядатись як інтеграція здатності до розуміння наукових текстів та металінгвістичної обізнаності. У статті показано, що метакогнітивні знання як обізнаність у стратегіях і техніках метапізнання і абнотивність, як здатність до організації творчої спільної діяльності зі студентом, пов'язані зі здатністю до розуміння складного вербального матеріалу наукового характеру. Доведено, що активне застосування метакогнітивних стратегій управління власною пізнавальною діяльністю, усвідомленість процесу застосування цих стратегій позитивно пов'язані зі здатністю до розуміння наукових текстів і може розглядатися як детермінанти такої здатності. Зазначено, що обізнаність у власних метапізнавальних можливостях, оволодіння різними метакогнітивними стратегіями, їх варіативність передбачає знання і розуміння структури тексту, його різновидів, високу здатність до розуміння тексту і варіативність різних метакогнітивних операцій при роботі з текстовим матеріалом.

Емпірично перевірено, що активність викладача в реалізації власного метакогнітивного досвіду, який дозволяє опановувати різними текстами професійної спрямованості швидко й ефективно, пов'язана з металінгвістичною обізнаністю, тобто сукупністю знань про текст і вмінням працювати з текстом.

Встановлено, що металінгвістична обізнаність взаємообумовлена педагогічною рефлексивністю, а здатність педагога до рефлексії власної професійної діяльності позитивно пов'язана зі здатністю до ефективної роботи з текстовим матеріалом і з умінням обробляти складні наукові тексти.

Ключові слова: металінгвістичні здібності, металінгвістична обізнаність, метакогнітивна компетентність викладача вишу, розуміння наукових текстів, абнотивність, педагогічна рефлексивність.

Т.И. Доцевич. Металингвистические способности преподавателя высшей школы. Металингвистические способности преподавателя вуза могут рассматриваться как интеграция способности к пониманию

научных текстов и металингвистической осведомлённости. В статье показано, что метакогнитивные знания как осведомлённость в стратегиях и техниках метапознания и абнотивность как способность к организации творческой совместной деятельности со студентом связаны со способностью к пониманию сложного вербального материала научного характера. Доказано, что активное применение метакогнитивных стратегий управления собственной познавательной деятельностью, осознанность процесса применения этих стратегий положительно связано со способностью к пониманию научных текстов и может рассматриваться как детерминанты такой способности. Отмечено, что осведомлённость в собственных метапознавательных возможностях, овладение различными метакогнитивными стратегиями, их вариативность предполагает знание и понимание структуры текста, его разновидностей, высокую способность к пониманию текста и вариативность различных метакогнитивных операций при работе с текстовым материалом.

Эмпирически проверено, что активность преподавателя в реализации собственного метакогнитивного опыта, позволяющего овладевать различными текстами профессиональной направленности быстро и эффективно, связанная с металингвистической осведомлённостью, то есть совокупностью знаний о тексте и умением работать с текстом.

Установлено, что металингвистическая осведомлённость взаимобусловлена педагогической рефлексивностью, а способность педагога к рефлексии собственной профессиональной деятельности положительно связана со способностью к эффективной работе с текстовым материалом и с умением обрабатывать сложные научные тексты.

Ключевые слова: металингвистические способности, металингвистическая осведомленность, метакогнитивная компетентность преподавателя вуза, понимание научных текстов, абнотивность, педагогическая рефлексивность.

Постановка проблеми дослідження. Сучасні вимоги вищої освіти до компетентності викладача передбачають високий рівень його метакогнітивного досвіду, який включає металингвістичну обізнаність педагога. У цьому контексті успішність діяльності викладача визначається металингвістичними здібностями, зокрема умінням читати і розуміти наукові тексти.

Металингвістичні здібності є здатністю особистості до рефлексії процесів маніпуляції структурних особливостей мови, використання мови як об'єкта мислення, на противагу використанню мовленнєвої системи для розуміння та вироблення фраз [11].

У дослідженнях Ю.А. Гусак, І-юЧен, Шан-Мао Чан, Шен-Ху Хуанг, К. Кейн подані особливості стратегій ефективного читання і структурі метакогнітивних здатностей. Проблема розуміння наукових і навчальних текстів була розглянута Я.А. Мікком. Вивченню метакогнітивної регуляції розуміння наукових тек-

стів присвячено дослідження О.В. Лазаревої. Особливості метакогнітивної компетентності розглядали такі вчені, як А.В. Карпов, М.М. Кашапов, Ю.В. Скворцова.

Розуміння прочитаного тексту є результатом процесу читання. У психологічній науці «розуміння» розглядається як опосередкований аналітико-синтетичний процес, який включає в себе виділення «сміслових віх» і об'єднання їх в єдине ціле (А.А. Смирнов, А. Н. Соколов), як «процес мислення, спрямований на вирішення особистістю завдань (Г.С. Костюк), розуміння як осмислення продуктів опосередкованого й узагальненого відображення зв'язків, процес і ефект пізнавальних процесів (Л.П. Добраєв). В.І. Нароліною відзначено, що в результаті розумової переробки текстової інформації у читача відбувається утворення деякої моделі тексту, яка являє собою спробу скоротити до «тематичних смислових точок» тематичне утворення або сенс сприйнятого [9].

О.В. Лазаревою було виділено функції метакогнітивних стратегій у процесі розуміння наукового тексту, а саме:

1) на етапі «передчитання» реалізується метакогнітивна стратегія планування, яка передбачає реалізацію таких функцій, як визначення етапів, тривалості роботи з текстом, прогнозування можливих труднощів, вибір релевантних стратегій розуміння, залучення фонових знань, визначення цілей розуміння тексту і показників, на основі яких згодом здійснюється спостереження за результативними і процесуальними характеристиками розуміння тексту, за просуванням в засвоєнні і розумінні інформації;

2) на етапі читання реалізуються метакогнітивні стратегії управління інформацією, моніторингу, виправлення помилок, які виконують такі функції, як поточна оцінка правильності розуміння, виявлення суперечливої інформації та помилкових висновків, контроль, активізація пізнавальних процесів і когнітивних стратегій, поточний контроль досягнення мети і результату розуміння, оцінка ефективності застосовуваних стратегій, прийняття рішення про необхідність зміни плану роботи;

3) на етапі «постчитання» здійснюється метакогнітивна стратегія оцінки, яка виконує функції визначення необхідності корекції результату, виправлення помилок у розумінні тексту після виконання завдання, активізації та залучення фонових знань, включення нових знань у досвід, оцінки ефективності використаних когнітивних стратегій, винесення судження про доцільність їх використання в майбутньому, вираження ставлення до себе як до суб'єкта розуміння [4].

Ю.А. Гусак під стратегіями читання розуміє модель поведінки, яку індивід вибирає відповідно до комунікативної мети читання. Автор підкреслює, що стратегіями читання виступають мовні засоби (техніки, які використовує читач для успішного читання) здійснення комунікативного завдання читання. Автор визначає когнітивні, метакогнітивні та соціально-афективні стратегії читання, які функціонують завдяки процесу рефлексії, що включає процес саморозуміння і сприяє зміні моделей поведінки в ході думки. Ю.А. Гусаком визначені також метакогнітивні стратегії, які реалізуються в процесі читання:

- стратегія планування та організації навчання, яка передбачає вгадування ключових положень досліджуваного матеріалу, і визначення організаційних цілей (складання списку завдань на наступний день, складання графіка читання на наступний день, а постановка організаційних цілей може супроводжуватися розмірковуванням вголос);
- стратегія функціонального планування (планування системи дій для здійснення певного завдання читання);
- стратегія вибіркової або спрямованої уваги (використання текстових сигналів, наприклад: ключові слова, написання слів з великої літери, знаків, виділених курсивом);
- стратегія самокерування (забезпечує створення умов для ефективного виконання завдання);
- моніторинг та самоконтроль (відстеження правильності виконання діяльності читання за допомогою передтекстових питань і контрольних листків після читання, допомагає налаштуватися на моніторинг своєї діяльності);
- ідентифікація проблеми допомагає визначити ті труднощі, які потрібно вирішити, щоб досягти успішного виконання завдання (до таких труднощів відносяться незнайомі слова, нова наукова проблема, нерозуміння основної думки тексту, неприйняття думки автора і т.д.);
- оцінка досягнень та самооцінка, метою якої є перевірка правильності виконання завдання за визначеним параметром (ведення щоденника прогресу, самооцінка роботи з книгою);
- самоусвідомлення (допомагає усвідомлювати і визначити свій стиль читання, слабкі і сильні сторони в процесі читання);
- стратегія усвідомлення предмета як об'єкта вивчення (пов'язана зі знанням мови, лінгвістикою, психолінгвістикою);

- усвідомлення мови як об'єкта вивчення – формування уявлення про мову як про систему, її форми (усну та письмову), мовленнєві уміння.

Г. І. Богін [1] розглядає рефлексію як діяльність над власним досвідом, яка є джерелом нового досвіду. У процесі читання завдяки рефлексії читач через мовленнєвий досвід, уявлення і категорії предметно-практичної діяльності проникає в зміст тексту, досягає його розуміння. На думку Г.А. Кузнецової [7], в процесі формування металінгвістичної стратегії читання беруть участь компенсаційні, метакогнітивні і когнітивні стратегії читання, екстралінгвістичні засоби, візуальні опори, слова-сигнали, стиль автентичного тексту, а також дії антиципації та процесу рефлексії. Антиципація, в свою чергу, є основоположним при відборі текстового матеріалу для формування стратегічної компетенції в читанні.

Металінгвістична обізнаність входить у структуру метакогнітивної компетентності особистості викладача, поряд з абнотивністю, метакогнітивною усвідомленістю, активністю, знаннями.

Мета дослідження – визначити роль металінгвістичних здібностей у функціонуванні метакогнітивної компетентності особистості викладача.

Методики дослідження.

1. Для вивчення здатності до розуміння наукового тексту нами була використана *методика доповнення, запропонована Я.А. Мікком*. Процедура дослідження передбачає те, щодосліджуваний повинен вписати пропущене слово в тексті наукового характеру, відповідно до професійного спрямування викладача. За Я.А. Мікком, найбільш доцільною для оцінки рівня розуміння тексту досліджуваними виявляється така організація стимульного матеріалу, яка передбачає пропуски в тексті кожного сьомого слова. За результатами виконання даної процедури підраховується коефіцієнт правильно вписаних слів [8].

3. Методика діагностики металінгвістичної обізнаності Т.Б. Хомуленко [10].

Для оцінки метакогнітивної компетентності викладача були використані наступні методики:

3. Методики діагностики абнотивності М.М. Кашапова [5];
4. Методика діагностики метакогнітивної включеності у діяльність Дж. Шроу Р.С. Деннісона в адаптації А.В. Карпова [4];
5. Методика діагностики самооцінки метакогнітивних знань і метакогнітивної активності М.М.Кашапова і Ю.В. Скворцової [6];

6. Авторська методика діагностики педагогічної рефлексивності викладача вищої школи [2].

Вибірка досліджуваних. У дослідженні брали участь 160 викладачів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Української інженерно-педагогічної академії та ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Результати дослідження. Розглянемо результати кореляційного аналізу показників метакогнітивної компетентності та металінгвістичних здібностей у досліджуваних викладачів (табл.1). Встановлено зв'язок між показниками абнотивності, метакогнітивних знань і здатності до розуміння наукових тестів ($p < 0,0001$). Обізнаність у стратегіях та техніках метапізнання, здатність до організації творчої сумісної діяльності зі студентом пов'язані зі здатністю до розуміння складного вербального матеріалу наукового характеру. Існує зв'язок між показниками метакогнітивної активності, усвідомленості, педагогічної рефлексивності та здатності до розуміння наукових тестів ($p < 0,001$). Отже, активне застосування метакогнітивних стратегій управління власною пізнавальною діяльністю, усвідомленість процесу застосування цих стратегій значною мірою пов'язано зі здатністю до розуміння наукових текстів і може розглядатись як детермінанта такої здатності. Здатність до рефлексії власної педагогічної діяльності педагога вишу також пов'язана з його вмінням опрацьовувати складні наукові тексти.

Таблиця 1

Зв'язок показників метакогнітивної компетентності та металінгвістичних здібностей педагогів вишу

Показники метакогнітивної компетентності	Здатність до розуміння наукових текстів	Металінгвістична обізнаність
Абнотивність	0,41***	0,10
Метакогнітивні знання	0,43***	0,45***
Метакогнітивна активність	0,33**	0,22*
Метакогнітивна усвідомленість	0,30**	0,24*
Педагогічна рефлексивність	0,28**	0,25**

*** – $p < 0,0001$, ** – $p < 0,001$, * – $p < 0,01$

Металінгвістична обізнаність пов'язана з метакогнітивними знаннями ($p < 0,0001$). Обізнаність у власних метапізнавальних можливостях, оволодіння різними метакогнітивними стратегіями, їх варіативність передбачає знання та розуміння структури тексту, його різновидів, високу здатність до розуміння тексту та

варіативність різних метакогнітивних операцій під час роботи з текстовим матеріалом.

У значній мірі металінгвістична обізнаність взаємообумовлена педагогічною рефлексивністю ($p < 0,001$). Здатність педагога до рефлексії власної професійної діяльності позитивно пов'язана із здатністю до ефективної роботи з текстовим матеріалом.

Метакогнітивна активність та усвідомленість також пов'язані з металінгвістичною обізнаністю ($p < 0,01$). Активність викладача у реалізації власного метакогнітивного досвіду, що дозволяє оволодівати різними текстами професійного спрямування швидко та ефективно, пов'язана із металінгвістичною обізнаністю, тобто сукупністю знань про текст та вмінням працювати з текстом.

Висновки. Металінгвістичні здібності викладача вишу можуть розглядатись як інтеграція здатності до розуміння наукових текстів та металінгвістичної обізнаності.

Метакогнітивні знання як обізнаність у стратегіях та техніках метапізнання та абнотивність як здатність до організації творчої сумісної діяльності з студентом пов'язані зі здатністю до розуміння складного вербального матеріалу наукового характеру. Активне застосування метакогнітивних стратегій управління власною пізнавальною діяльністю, усвідомленість процесу застосування цих стратегій позитивно пов'язано із здатністю до розуміння наукових текстів і може розглядатись як детермінанта такої здатності. Обізнаність у власних метапізнавальних можливостях, оволодіння різними метакогнітивними стратегіями, їх варіативність передбачає знання та розуміння структури тексту, його різновидів, високу здатність до розуміння тексту та варіативність різних метакогнітивних операцій під час роботи з текстовим матеріалом. Активність викладача у реалізації власного метакогнітивного досвіду, що дозволяє оволодівати різними текстами професійного спрямування швидко та ефективно, пов'язана із металінгвістичною обізнаністю, тобто сукупністю знань про текст та вмінням працювати з текстом. Здатність педагога до рефлексії власної професійної діяльності позитивно пов'язана зі здатністю до ефективної роботи з текстовим матеріалом та з умінням опрацювати складні наукові тексти.

Список використаних джерел

1. Богин Г. И. Схема действий читателя при понимании текста : учеб.пособие / Г. И. Богин. – Калинин, 1989. – 69 с.
2. Доцевич Т.І. Розроблення й апробація опитувальника педагогічної рефлексивності викладача вищої школи / Т.І. До-

- цевич // Психологічні перспективи. Випуск 23. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – С. 99–112.
3. Лазарева О.В. Формирование метакогнитивной регуляции понимания научного текста : [Электронный журнал]. – Режим доступа: <http://www.emissia.org/offline/2012/1843.htm>
  4. Карпов А. В. Психология метакогнитивных процессов личности: монография / А.В.Карпов, И.М.Скитяева. – М. : Изд-во ИП РАН, 2005. – 335 с.
  5. Кашапов М.М. Психология педагогического мышления: монография / М.М. Кашапов. – СПб. : Алетейя, 2000. – 463 с.
  6. Кашапов М.М. Психология творческого мышления профессионала: монография / М.М. Кашапов. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 688 с.
  7. Кузнецова Г. А. Формирование стратегической компетенции в процессе обучения чтению в лицеях и гимназиях : дис. ... канд. пед. наук; 13.00.02/ Г.А. Кузнецова. – Москва, 2004. – 243 с.
  8. Микк Я. А. Оптимизация сложности учебного текста / Я.А. Микк. – М. : Просвещение, 1981. – 106 с.
  9. Наролина В. И. К проблеме уровней понимания /В.И. Наролина // Вопросы психологии. – 1982. – №6. – С. 125–127.
  10. Хомуленко Т. Б. Когнітивний стиль і пам'ять : парадокси дослідження: [монографія] / Т. Б. Хомуленко, О. В. Скориніна. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 232 с.
  11. Tunmer W.E., Metalinguistic awareness in children. Theory, Research, and Implications / W.E. Tunmer, C. Pratt, M.L. Herriman. – Berlin; Heidelberg; New York; Tokyo, 1984. – P. 148.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bohyn H. Y. Skhema deystvyu chytatelya pry ponymanuu teksta : ucheb.posobye / H. Y. Bohyn. – Kalynyn, 1989. – 69 s.
2. Dotsevych T.I. Rozroblennya y aprobatsiya opytuvalnyka pedahohichnoyi refleksyvnosti vykladacha vyshchoyi shkoly / T.I. Dotsevych // Psykholohichni perspektyvy. Vypusk 23. – Luts'k : Skhidnoyevropeyskyu natsionalnyu universytet imeni Lesi Ukrayinky, 2014. – S. 99–112.
3. Lazareva O.V. Formyrovanye metakohnytyvnoy rehulyatsyy ponymanuuya nauchnoho teksta : [elektoronnyy zhurnal]. – Rezhym dostupa: <http://www.emissia.org/offline/2012/1843.htm>

4. Karpov A. V. Psykholohyya metakohnytyvnykh protsessov lychnosty. Monohrafiya / A.V.Karpov, Y.M.Skytyaeva. – M. : Yzd-vo YP RAN, 2005. – 335 s.
5. Kashapov M.M. Psykholohyya pedahohycheskoho myshlenyya. Monohrafiya/M.M. Kashapov. – SPb. : Aleteyya, 2000.– 463 s.
6. Kashapov M.M. Psykholohyya tvorcheskoho myshlenyya professionala. Monohrafiya/M.M. Kashapov. – M. : PER SE, 2006. – 688 s.
7. Kuznetsova H.A. Formyrovanyestrategycheskoy kompetentsyy v protsesse obuchenyya chtenyyu v lytseyakh y hymnazyyakh : dys. ... kand. ped. nauk; 13.00.02/ H.A. Kuznetsova. – Moskva, 2004. – 243 s.
8. Mykk Ya. A. Optymyzatsyya slozhnomykh uchebnykh teksta / Ya.A. Mykk. – M. : Prosveshchenye, 1981. – 106 s.
9. Narolyna V. Y. K probleme urovney ponymanyya / V.Y. Narolyna // Voprosy psykholohyy. – 1982. – №6. – S. 125–127.
10. Khomulenko T. B. Kohnityvnyy style i pameyate: paradoksy doslidzhennya: [monohrafiya] / T. B. Khomulenko, O. V. Skorynina. – KH. : INZHEK, 2003. – 232 s.
11. Tunmer W.E., Metalinguistic awareness in children. Theory, Research, and Implications / W.E. Tunmer, C. Pratt, M.L. Herriman. – Berlin; Heidelberg; New York; Tokyo, 1984. – P. 148.

T.I. Dotsevych. Metalinguistic abilities of the teacher of higher school. Metalinguistic abilities of the teacher of higher school can be considered as the integration of capacity of understanding the scientific texts and metalinguistic awareness.

The article shows that metacognitive knowledge as the awareness of strategies and techniques, metacognition and the ability to organize creative joint activities with the student are linked with the ability of understanding the complex of verbal scientific material. It is proved that the active applying of metacognitive strategies for managing their own learning activities, the awareness of the application of these strategies are positively correlated with the ability of understanding scientific texts and can be considered as determinants of this ability. The awareness of their own metacognitive opportunities, mastering various metacognitive strategies, their variability are noted to require knowledge and understanding of the structure of the text, its varieties, high ability of understanding the text, and the variability of different metacognitive operations during the work with the text material.

It was empirically verified that the activity of the teachers in the implementation of their own metacognitive experience, allowing to master the various texts with the professional orientation quickly and effectively, is

connected with metalinguistic awareness, that is the totality of knowledge about the text and the ability to work with the text.

It is established that metalinguistic awareness is related to educational reflexivity. The ability of a teacher to reflexion of his own professional activity is positively correlated with the ability to work effectively with text material and the ability to handle complex scientific texts.

Key words: metalinguistic abilities, metalinguistic knowledge, meta-cognitive competence of the teacher of higher school, understanding of scientific texts, abnotivity, pedagogical reflexivity.

Received October 17, 2014

Revised November 12, 2014

Accepted December 03, 2014

УДК 159.9.07

Т.Г. Здоровець

tzdorovets@ukr.net

Особливості наративної компетентності майбутніх практичних психологів

Zdorovets T.H. Features of narrative competence of future practical psychologists / T.H. Zdorovets // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 27. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 160–169.

Т.Г. Здоровець. Особливості наративної компетентності майбутніх практичних психологів. У статті проаналізовано проблему наративної компетентності практичного психолога як основну складову його професійної компетентності. Показано, що професійна компетентність психолога є складним психологічним утворенням, яке забезпечує успішність його професійної діяльності й включає в себе систему діяльнісно-рольових (знання, уміння і навички) та особистісних (професійно важливих якостей) характеристик, важливе місце серед яких займає наративна компетентність. Наративна компетентність передбачає сформованість в особистості наративу як структурної рамки та наявність «набору» базових наративів, що мають соціокультурну природу, вмінь розгортати наративні структури у зв'язну розповідь або історію. Націленість психологічної допомоги на роботу з запитами клієнтів, що будуються на наративі, як історії життя людини, яка звернулася за допомогою, робить надзвичайно важливим вивчення наративної компетентності, що реалізується в процесах розуміння та самопізнання, осмислення та